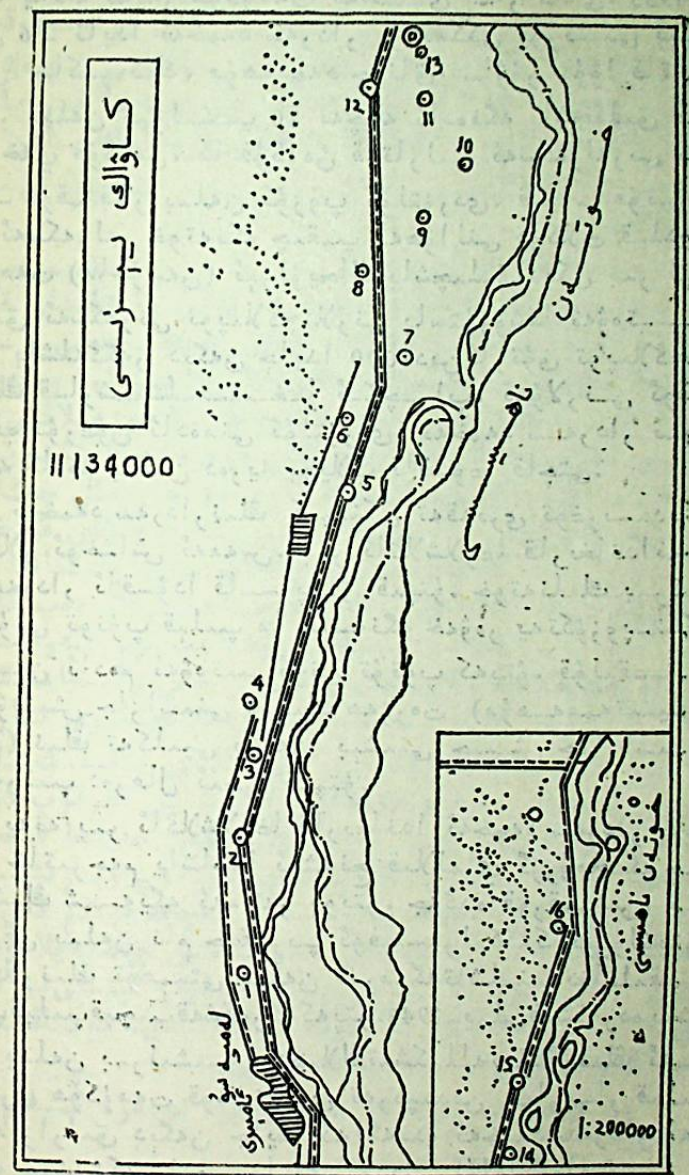
كاؤاك يىزىسى
11134000
1:200000

كاۋاك يېزىسى

مۇھەممەتئېمىن قۇربان ، مەتتۇرسۇن سىدىق ،
رۇزى مۇھەممەت مۇتەللىپ

نەچچە ئەسىر ئىلگىرى قاراقاش دەرياسىنىڭ سۈيى قىرغاقنى بۇزۇپ چاقما (كاۋاك ـ قولتۇق) ھاسىل قىلغانىكەن. يولۇچى-كارۋانلار «كاۋاكتا توختايلى»، «كاۋاكتىن ئۆتتۇق» دەپ تەكرارلاشقانلىقتىن بۇ جاي كاۋاك دەپ ئاتىلىپتۇ. (يېزىلىق پاختا زاۋۇتىنىڭ ئۇدۇلىدىكى شاللىقلار ـ ئەينى زاماندىكى كاۋاكنىڭ ئورنىدۇر.) يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى كاۋاك كەنتىگە ئورۇنلاشقانلىقتىن يېزىنىڭ نامىمۇ كاۋاك دەپ ئاتالدى.

1975 ـ يىلى «راكېتا»① گۇڭشېسىنىڭ تۇزلۇقئۇتاغ، «تىنچلىق»② گۇڭشېسىنىڭ كاۋاك، «يۇقىرى ئۆرلەش»③ گۇڭشېسىنىڭ لەمپە دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ «شەرق قىزاردى» گۇڭشېسى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى «كاۋاك يېزىسى» دەپ ئاتالدى.

1996 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ يېزىدا 78 مەمۇرىي مەھەللە ، 23 مەمۇرىي كەنت ، 2177 ئائىلە ، 9024 نوپۇس، 26 مىڭ916 مو تېرىلغۇ يەر بار. پۈتۈن يىللىق ئاشلىق مەھسۇلاتى 4 مىليون 469 مىڭ 919 كىلوگرامغا يېتىپ، بۇلتۇرقىدىن 4.79% ئاشتى. پاختا (چىگىتسىز) 395مىڭ 940 كىلوگرامغا تۆۋەنلەپ، بۇلتۇرقىدىن 32 مىڭ 436 كىلوگرام ئاشتى. پىلە 24 مىڭ 35 كىلوگرام-

① ھازىرقى پۇرچاقچى، ② تۆۋەت، ③ توخۇلا يېزىلىرى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

غا مۇقىمدا لدى. چارۋا 33 مىڭ 26 تۇياقتا يېتىپ، بۇلتۇر-
قىدىن 10.29% ئاشتى. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق
ئوتتۇرىچە كىرىم 493 يۈەنگە تۆۋەنلەپ، ئالدىنقى يىل-
دىكىدىن 27 يۈەن ئازايدى.

كاۋاك دېھقانلىرى زىرائەت تېرىشتىن باشقا ئۈزۈم-
چىلىك ۋە ئورمانچىلىق بىلەن تۇرمۇشىنى ياخشىلىماقتا.
كەڭ تەبىئىي ئوتلاقلار چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش-
نىڭ ياخشى ئىمكانىيىتى بولماقتا. ناھىيە بازىرىدىن ھې-
سابلىغاندا لەمپە 30 كىلومېتر، كاۋاك 50 كىلومېتر، تۈز-
لۇقئۇتاغ 100 كىلومېتر كېلىدۇ.

ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ راۋانلىشىشى، باغ - ئېتىز-
لارنىڭ، ئورمان بەلباغلىرىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ
لەمپە بىلەن كاۋاك ئارىلىقىدىكى ئون نەچچە كىلومېتر-
لىق قۇملۇق مۇساپە تۆتاش يېشىللىققا ئايلىنىپ كەتتى.
كاۋاك بىلەن تۈزلۇقئۇتاغ ئارىلىقىدىكى قۇملۇقلارمۇ
يىلمۇ يىل يېشىللىققا ئورۇن بەرمەكتە.

1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن كاۋاكقا قەدەر 50كى-
لومېتر يولغا ماي ياتقۇزۇلۇپ، قاتناش شارائىتى ياخ-
شىلاندى. 1950 - يىللىرى پىيادە ياكى ئېشەك بىلەن ئون
كۈندە، 1970- يىللىرى ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئالتەكۈندە،
1980 - يىللىرى تراكتور بىلەن ئىككى كۈندە كىرىپ چىق-
قىلى بولىدىغان بۇ مۇساپە ھازىر ئۈچ سائەتكە قىس-
قاردى. بۇ يولدا ھازىر چوڭ - كىچىك ئاپتوموبىللار توخ-
تىماي قاتنىماقتا.

كاۋاكتىكى كەنت ناھىيىلىرى

⊙ كاۋاك يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى

1. چىنەباغ
2. لايكۆل
3. لەمپە
4. شاختېغىل

5. دەرۋازا يۇلغۇن
6. دۆڭكۆل
7. قوغۇنلۇق ئايرىش
8. ھاجىئېغىل
9. باشھاجىئېغىل
10. چىنار
11. شاختاشلام
12. باشكاۋاك
13. كاۋاك
14. بۆرە ئېغىز
15. جەگە
16. ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى

لەمپە

لەمپە مازار غوجام توغرىسىدا بىرەر يازما خاتىرە تېپىلمىدى. لېكىن ئېغىزدىن قۇلاققا، قۇلاقتىن - ئېغىزغا كۆچۈپ كەلگەن بۇنداق بىر رىۋايەت بار.

يۇرتتىن قېيىداپچىققان بىر موللام كارۋانلار ئۈچۈن ئۆگزىسىنى سېغىز بىلەن سۇۋاپ يامغۇر ئۆتمەيدىغان چوڭ لەمپە، ئات - ئۇلاغلىرىنىڭ ئاپتاپتا، يامغۇردا قالماسلىقى ئۈچۈن كەڭ، ئازادە چەللە ياساپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر كارۋان، يولۇچىلارنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قونالغۇسىغا ئايلىنىپتۇ.

— لەمپىدە قوندۇق.

— يەنە قانچىلىك ماڭساق لەمپىگە بارىمىز؟

— لەمپىدە ئۇچرىشايلى، - دېگەندەك گەپلەر تەكرارلىنىۋېرىپ بۇ قونالغۇغا لەمپە دەپ نام سىڭىپ قاپتۇ.

— موللام بۇ يەردە توختىغان يولۇچىلارغا ئىمام بولۇپ ناماز باشلاپ ئوقۇيدىكەن. دىنىي بىلىملەرنى قايىل قىلارلىق سۆزلەيدىكەن. شۇڭا كارۋانلارنىڭ نەزەرىدە بۇ موللام يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ سەدىقە - ساخاۋەتلىرى بىلەن موللام نۇرغۇن مال - دۇنياغا ئىگە بولۇپ قونالغۇنىڭ شارائىتىنى ياخشىلاپتۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

خانىقا ھەم ھۇجرىلارنى سالدۇرۇپتۇ. موللام ئۆلگەندىن كېـ
يىن چاكارلىرى ئۇنى قۇملۇق دۆۋىنىڭ باغرىغا دەپنە قىـ
لىپتۇ. «موللام» دەپ چاقىرىلغانلىقتىن ھېچكىم ئۇنىڭ
ئىسمىنى بىلمەيدىكەن. شۇڭا بۇ قەبرە «لەمپە مازار غو-
جام» دەپ ئاتىلىپ قالغانىكەن. بۇ يەردە ئوتۇن - شاخ
كۆپ، ئوت قالاپ ئىسسىنىش ئىمكانىيىتى ئوبدان بولـ
غاچقا، ھەر يىلى قاتتىق سوغۇق مەزگىللەردە يىراق - يېـ
قىنلاردىن نەچچە يۈزلىگەن كىشى بۇ مازارنى تاۋاپ قىلـ
غىلى كېلىدىكەن.

1962 - يىلى خانىقا ھۇجرىلارنى بۇزۇپ ياغاچلىرى
دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشخانىلىرىنى سېلىشقا ئىشـ
لىتىلدى. ھازىر سالاسۇنلۇق قەبرە ئېتىزلىقلارنىڭ ئوتـ
تۇرىسىدا چوقچىيىپ تۇرماقتا. قەبرە ئۈستىدىكى قۇرۇپ
كەتكەن قومۇش - يانتاقلار، خادىلارغا چىگىپ قويۇلغان
قىزىل - يېشىل لاتىلار، سامان تىقىلغان قوي، ئۆچكە تېـ
رىلىرى كىشىنىڭ خىيالىنى بىر نەچچە يۈز يىل بۇرۇنقى
دىنىي تۇرمۇش مەنزىرىسىگە قايتۇرۇپ كېتىدۇ.

قاراقاش ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى
ئابدۇۋېلى ھېلىمقۇل ئۆز ئەسلىمىسىنى مۇنداق بايان
قىلدى:

— مەن 1959 - يىلى (26 ياشلىق ۋاقتىمدا) سابىق
«يۇقىرى ئۆرلەش»① گۇڭشېسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىـ
دىم. 2500 كىشىنى باشلاپ كىرىپ لەمپىدە يەر ئېچىشقا
يېتەكچىلىك قىلدىم. 70 ياشلىق سەيدىكام لەمپىدە ئولـ
تۇرۇشلۇق بىردىنبىر ئائىلە ئىكەن. ئېرىق كولاپ سۇ
باشلاپ كېلەلمىگەنلىكتىن زىرائەت تېرىيالمايدىكەن،

① ھازىرقى توخۇلا يېزىسى.

ئاش - ئوزۇقنى كەنتتىن ئېلىپ كىرىدىكەن. كەتمەن بەـ
لەن كولىۋالغان قۇدۇقىغا يىغىلغان سېزىندى سۇ ئۇنىڭ
ۋە قوي - ئۆچكىلىرىنىڭ ئوسۇزلۇقىنى قاندۇرىدىكەن.
ئۇ بەزىنىڭ ئېرىقنى نەدىن چېپىش، يەرنى قەيەردىن ئېچىش
ھەققىدىكى سۆزلىلىرىمىزغا پايدىلىق جاۋابلارنى بېرەتتى
ھەم مەسلىھەتچىلىك قىلاتتى.

ئەتراپ قېلىن توغراقلىق بولۇپ توپتىن ئايرىلىپ
قالغان ئادەمنى تاپماق خېلى تەس ئىدى. يەر ئېچىش ئۇـ
چۇن توغراقلارنى يۆتكەۋېتىشكە كۈچىمىز يەتمەي ئوت قو-
يۇۋېتەتتۇق. ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن ئوت يالقۇنى كېچىسى
يېراق - يېراقلارغا كۆرۈنەتتى. تۆلكە، بۆرىلەر ھەر قە-
دەمدە ئۇچراپ تۇراتتى. توشقانلار — بەزىنىڭ دائىملىق
گۆشىمىز ئىدى. ياۋايى توخۇزلار زىرائەتلىرىمىزنى دەسـ
سەپ - چەيلەپ ئاپەت سالاتتى.

كەنتتىكىلەرگە قارىغاندا كۆكتات يەرنى جىق بەرىش،
كۈنلۈك ئەمگەكنى نورمۇرنى كۆپ خاتىرىلەش قاتارلىق قىزىق-
تۇرۇش تەدبىرلىرىنى قوللانغان بولساقمۇ، دېھقانلار بۇيەر-
دە ماكانلىشىشنى خالىمىدى. مېنىڭ 1960 - يىلىنىڭ بە-
شىدىلا ئائىلەمنى لەمپىگە يۆتكەپ كىرىپ ئولتۇراقلاشقا-
نىمغىم 120 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ بۇ يەردە ماكانلىشىپ
قېلىشىغا تۇرتكە بولدى. 1960 - يىلى قىشتا 2500 ئادەمـ
نى سەپەرۋەر قىلىپ 18 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا ئۆستەڭ قاز-
دۇق. دەريانى باغلاپ سۇ باشلاپ سۇغىرىش ئىشلىرىمىزنى
راۋانلاشتۇردۇق. 1962 - يىلى ئەتىيازغا قەدەر ئارال-
چى، باشلەمپە، شاخلىق، خورازدۆڭ، دېڭگۆل قاتارلىق
جايلاردا 25 مىڭ مو يەر ئېچىپ ئېتىزلىق، باغلارنى بىنا
قىلدۇق.

شۇ چاغدىكى ۋىلايەت ھەم ئاپتونوم رايونىمىز ئاساسـ

نەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي نەسىر ۋە قولىيازمىلار نامىيرى

لىق رەھبەرلىرى لەمپىدە يېڭى يۇرت بىنا بولغانلىقىنى كورۇپ ئىنتايىن رازى بولدى. 1962 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلەت رەھبەرلىرى بىلەن بىللە تيەنئەنمىن راۋىقىغا چىقىپ دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 14 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىنى كۆزدىن كۆچۈرۈشكە قاتناشتىم.

× ×

ئەسلىدىكى لەمپە تەۋەلىكىدە بولغان چىنەباغ، شاخلىق، لەمپە، بوستان، ئىنچىكە دۆڭكۆلدىن ئىبارەت ئالتە كەنت ھازىر كاۋاك يېزىسىنىڭ 1 - ۋە 2 - ئۇچاستىكىسى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

يۇمىلاق

لەمپىنىڭ چىنەباغ كەنتىدە «يۇمىلاق» دەپ ئاتىلىدىغان بىر مەھەللە بار. 1959 - يىلى ئەتىيازدا توخۇلا يېزىسىنىڭ بازار بويى كەنتىدىن قۇناخۇن يۇمىلاق دېگەن كىشى تۇنجى بولۇپ بۇ يەرگە كۆچۈپ كىرىپ ئولتۇراقلاشقانلىقتىن، ئۇنىڭدىن كېيىن ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر بۇ مەھەللىنى قۇناخۇننىڭ لەقىمى بىلەن «يۇمىلاق» دەپ ئاتىغانىكەن.

خوراز دۆڭ

شاخلىق كەنتىدە خوراز دۆڭ دەپ ئاتىلىدىغان بىر جاي بار. جەندە - كۇلا كىيگەن، تۇغۇلغاندىن بېرى چاچساقلىغا ئۇستۇرا تېگىپ باقمىغان بىر ئاشىق (دەرۋىش) ئېگىز قۇملۇق باغرىدىكى شاخ كەپىدە ياشايدىكەن. دۇنيالىقتا ئۇنىڭ بىرلا خورىزى بار ئىكەن. بۇ يەردىن ئۆتكەن يولۇچىلار خورازنىڭ چىللىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ،

بۇ ئېگىز قۇملۇقنى خوراز دۆڭ دەپ ئاتىغانىكەن. 1958-
يىلى «خورازدۆڭ» ئەتراپىدا يەر ئېچىش باشلانغاندا
يالغۇزلۇقنى خالايدىغان بۇ ئاشىق كۈدە - كۆپىلىرىنى
يۈدۈپ خورىزىنى قولتۇقلاپ بۇ يەردىن كۆچۈپ كەتكەنىكەن.

1996 - يىلنىڭ ئاخىرىدىكى ستاتىستىكىلىق مە-
لۇماتقا ئاساسلانغاندا شاخلىق كەنتىدە ئىككى مەھەللە،
86 ئائىلە، 344 نوپۇس، 753 مو تېرىلغۇ يەر بار.

لەمپە كەنتىدە ئىككى مەھەللە، 78 ئائىلە، 340 نو-
پۇس، 1232 مو تېرىلغۇ يەر بار.

بۇ كەنتتە دەرۋازا يۇلغۇن دەپ ئاتىلىدىغان بىر
جاي بار. ئىلگىرى بۇ يەردە يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى
ئېگىز دۆڭلۈكنىڭ ئۈستىدىكى يۇلغۇنلار ئۆز ئارا گىرە-
لىشىپ ئۆسۈپ كەتكەنىكەن. بۇ مەنزىرە يولدىن ئۆتكەن
يولۇچىلارغا گويا يۇلغۇن چاتقاللىرىدىن ياسالغان دەر-
ۋازىدىن ئۆتكەندەك تۇيغۇ بەرگىنى ئۈچۈن، بۇ جاي «دەر-
ۋازا يۇلغۇن» دەپ ئاتىلىپتۇ ھەم ئادەملەر ئولتۇراقلىـ
شىپ يۇرت شەكىللەنگەندىن كېيىنمۇ بۇ ئىسىم مەھەللە
نامى بولۇپ قاپتۇ.

دۆڭكۆل

يول بويىدىكى ئېگىز قۇملۇقنىڭ تۈۋىدە تەبىئىي
تۇزلۇق كۆل بار ئىكەن. كۆلنىڭ تېگى كۆرۈنۈپ تۇرغاچ-
قا دۆڭكۆل دەپ ئاتالغانىكەن. ئېرىق - ئۆستەڭقېزىش،
يەر ئېچىش، يول ياساش سەۋەبلىرى بىلەن ھازىر بۇ
كۆلنىڭ ئىزناسى كىچىكلەپ كەتكەن بولسىمۇ، 1958 - يىلـ
دىن ئېتىبارەن بىنا بولغان بۇ كەنت — دۆڭكۆل دەپ ئا-
تىلىپ كەلمەكتە.

1996 - يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ كەنتتە ئۈچ مەھەللە،
124 ئائىلە، 515 نوپۇس، 1162 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بۇ كىشىنى ئۇنتۇغان هالدا قوغۇنلۇق ئايرىش، هاجىئېغىل، باشهاجىئېغىل، چىنار، شاختاشلام، باشكاۋاك، كاۋاك، بۆرىغىز①، جەگە كەنتلىرى تەۋەسىدا سۆز قىلىش — مېۋە يېگەندە كۆچەت تىككۈچىنى ئەسكە ئالمىغاندەك هاماقەتلىك بولاتتى.

1995 - يىلى 1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مەن بۇ كىشىنى ئۆزىنىڭ ئۆيىدە زىيارەت قىلدىم.

— ئەھمىيەتلىك ياخشى بىر ئىشقا تۆتۈش قىپلا، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنى كاۋاكتا قانداق بولۇپ جەننەتتەك چىرايلىق يۇرت بىنا بولغانلىقىدىن خەۋەردار قىلىمساق بولمايتتى، - ئۇ هايا جانلىق كۆز ياشلىرىنى سۈرتەۋەتكەندىن كېيىن سۆزلىرىنى داۋاملاشتۇردى، - مەن بۇ يىل 75 ياشقا كىردىم. 1958 - يىلى 9 - ئايدا (ئۇ چاغدا مەن «تىنچلىق»گۇڭشېسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىدىم) 2000 ئادەمنى باشلاپ كاۋاكقا بوز يەر ئاچقىلى كىردىم. كاۋاك تەۋەسىدە مەنقەدەم باسمىغان دۆڭ - چۆگە قۇر، مەن كەتمەن سالمىغان ئېتىز - ئېرىق يوق. مېنىڭ بوز يەر ئېچىشقا يېتەكچىلىك قىلمىشتەكى نەتىجىلىرىم 1965- يىلى «خەلق گېزىتى» دە «كەتمەن شېجاڭ»② دېگەن ماۋزۇدا پۈتۈن مەملىكەتكە تونۇشتۇرۇلدى. 1966 - يىلى «مىللەتلەر رەسىملىك ژۇرنىلى» نىڭ مۇقاۋىسىغا كەتمەن

① بۆرەئېغىز — كەنت نامى بولۇپ، كىشىلەر تىلىغا «بۆرىغىز» دەپ ئۆزلىشىپ قالغان. ② گۈڭشې باشلىقى.

چېپىپ تۇرغان كۆرۈنۈشتىكى سۈرىتىم بېسىلدى. مەن ئۇنىڭدىن:

— ئاشۇ گېزىت - ژۇرناللارنى ساقلاپ قويغانمىدىلە؟ - دەپ سورىدىم. ئۇ:

— مەدەنىيەت ئىنقىلابى يىللىرىدا «يالغان ئاكتىپ» دېگەن بەتنامغا قىلىپ، كۈرەش سەھنىلىرىدە تاياق - توقماق زەربىسىگە ئۇچرىدىم. شۇ ۋاقىتلاردا ئۇ ژۇرنال - گېزىتلىرىمنى ئاتالمىش ئىنقىلاپچىلار يىرتىپ تاشلىغانىدى، - دېدى.

قوغۇنلۇق ئايرىش

1960 - يىلى ئىككى يول كېسىشكەن دوقمۇشنىڭ يېنىدىكى ئېتىزلىقلارغا قوغۇن تېرىلغانىكەن، دېھقانلار ئىشتىن چۈشۈپ بۇ يەرگە كەلگەندە ئۆز ئۆيلىرى تەرەپكە ئايرىلىپ ماڭغانلىقتىن بۇ دوقمۇش «قوغۇنلۇق ئايرىش» دەپ ئاتىلىپتۇ. كېيىنچە بۇ ئاتالغۇ كەنتنىڭ نامى بولۇپ قاپتۇ. ھازىر بۇ كەنتتە تۆت مەھەللە، 98 ئائىلە، 378 نوپۇس، 765 مو تېرىلغۇ يەر بار.

بۆرە ئېغىز

ئىككى قۇملۇق دۆڭنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭقۇر ھەم تار جاينى مالچىلار «بۆرە ئاغزى» دەپ ئاتىغانىكەن. كېيىنچە «بۆرە ئېغىز» غا ئۆزگىرىپ، بۇ يەردە بىنا بولغان كەنتنىڭ نامى بولۇپ قاپتۇ.

ھازىر بۇ كەنتتە يەتتە مەھەللە، 124 ئائىلە، 597 نوپۇس، 1268 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

هاجىغىل

هازىرقى يېڭىيەر يېزىسىدىكى ئىمامى ئەسكەر ما-
زىرىنىڭ شەيخى 60 ياشلىق ماخمۇت قارىم — تۇرسۇن
شەيخ هاجىمنىڭ بىر تۇغقىنى مۇھەممەت شەيخنىڭ نەۋ-
رىسىدۇر. ئۇنىڭ 1995 - يىلى 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى سۆز-
لەپ بېرىشىگە ئاساسلانغاندا، تۇرسۇن شەيخ هاجىم كا-
ۋاكتىكى هاجىغىل دېگەن جايىنى 1925 - يىلدىن كېيىن
ئىگىلەپ، يىللىقچىلىرىنى تۇرغۇزۇپ 12 مىڭ تۇياق قوي-
ئۆچكىلىرىنى باققۇزغانلىقتىن بۇ جاي ئۇنىڭ نام - ئە-
مىلى بىلەن «هاجىئىغىل» دەپ ئاتالغانىكەن، بۇ ئاتال-
غۇ يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «هاجىغىل» غا ئۆزگىرىپ
قاپتۇ، 1960 - يىلدىن كېيىن تېرىقچىلىق دائىرىسى يىل-
جۇ - يىل كېڭىيىپ، 1984 - يىلى باشهاجىغىل، هاجىغىل
دەپ ئىككى كەنت بولدى.

(تۇرسۇن شەيخ هاجىم ئۆز ۋاقتىدا ئىمامى ئەسكەر
مازىرىنىڭ شەيخى بولۇپ، 1951 - يىلى تەركىبى زومە-
گەر ئايرىلىپ مىلتىق بىلەن ئېتىپ باستۇرۇلغانىدى).

باشهاجىغىل كەنتىدە مازىر ئۇچ مەھەللە، 94 ئائى-
لە، 361 نوپۇس، 914 مو تېرىلغۇ يەر بار.

ئاختاشلام ۋە چىنار كەنتلىرى توغرىسىدا

ئىلگىرى بۇ جايدا ئىسلام قوشۇنلىرى بىلەن بۇد-
دىستلار ئوتتۇرىسىدا دەھشەتلىك جەڭ بولۇپتۇ. بۇ جەڭدە
ئىسلام قوشۇنلىرى سەردارىنىڭ هۆرۈل چىنارخان، بۇلبۇل
چىنارخان ئىسىملىك ئىككى سىڭلىسى شېھىت بولۇپتۇ ۋە
جەڭ بولۇپ ئۆتكەن مۇشۇ قۇملۇققا دەپنە قىلىنىپتۇ. كې-
شىلەر بۇ قەبرىدىكى جەسەتنى بۆرە، تۈلكىلەرنىڭ كولاپ

يەپ كەتمەسلىكى ۋە شامالدا ئېچىلىپ قالماسلىقى ئۈ-
چۈن شاخ تاشلاپ قويۇپتۇ. كېيىنچە بۇ يەردىن ئۆتكەن -
كەچكەنلەرمۇ شاخ تاشلاپ قويۇشقا ئادەتلىنىپ، 1958 -
يىلغىچە ئىككى مو كەلگۈدەك يەرگە شاخ دۆۋىلىنىپ
بولغانىكەن.

1958 - يىلى پۇرچاقچى يېزىسىدىن بىر قىسىم دېھ-
قان - چارۋىچىلار بۇ يەردە ئولتۇراقلاشتۇرۇلدى ۋە يەر
ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلدى. كەنت نامىمۇ شاختاشلام دەپ
ئاتالدى. 1984 - يىلى بۇ يەردە ئاھالە كۆپىيىپ تېرىلغۇ
يەر كېڭىيىپ كەتكەنلىكتىن مۇشۇ كەنت تەۋەسىدىكى بىر
قىسىم مەھەللىلەر ئايرىم كەنت بولۇپ تەسىس قىلىنىپ
مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق «چىنار» دەپ ئىسىم قويۇلدى.
چىنار كەنتىدە ھازىر ئۈچ مەھەللە، 134 ئائىلە،
625 نوپۇس، 1439 مو تېرىلغۇ يەر بار.

جەگە

بۇ يەردە ئىلگىرى توغراقلىرى تۈز ھەم ئېگىز ئۆس-
كەن بىر جاڭگال بولۇپ، يېقىن ئەتراپتىكى كىشىلەر بۇ
جايدىن توغراقلارنى كېسىپ چىقىپ يېڭى سالغان ئۆيلە-
رىگە جەگە (بالا) قىلىدىكەن. شۇنداق قىلىپ بۇ يەرگە
جەگە دەپ ئىسىم سىڭىپ قاپتۇ ۋە بۇ ئىسىم ھازىرغىچە
ساقلىنىپ كەپتۇ.

ھازىر بۇ كەنتتە ئالتە مەھەللە، 126 ئائىلە، 546
نوپۇس، 1040 مو تېرىلغۇ يەر بار.

تۇزلۇقئۇتاغ

نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان بۇ يەر خوتەن - ئاقسۇ
ئارىلىقىدا قاتنايدىغان كارۋانلارنىڭ توختاپ ئارام ئالى-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دىغان ئالماق - ساتماق قىلىدىغان قونالغۇسى ئىكەن. قونالغۇنىڭ يېنىدا سۈيى تۇزلۇق بىر قۇدۇق بار ئىكەن. يولۇچىلار ئاش - تاماق ئېتىشكە بۇ قۇدۇقنىڭ سۈيىنى ئىشلىتىدىكەن. شۇڭا بۇ يەر تۇزلۇقئۇتاغ دەپ ئاتالغانىكەن. باھار كېلىپ توغراقلار كۆكلىگەندىن باشلاپ، قىش پەسلى قار ياغقىچە توغراقلىقلاردا پادا - پادا قوي - ئۆچكىلەرنى باقىدىغان مالچىلار نەي - راۋابلىرىنى چېلىشىدىكەن. 1960 - يىلدىن باشلاپ «راكېتا» گۇڭشېسى (پۇرچاقچى، قويچى يېزىلىرى ۋە ماڭلاي يېزىسىنىڭ بىر قىسمى) بۇ يەردە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى.

1975 - يىلى ناھىيىلىك «شەرق شامىلى» دېھقانچىلىق مەيدانىغا تەۋە بولدى. 1978 - يىلى كاۋاك گۇڭشېسىنىڭ 6-، 7 - باشقۇرۇش رايونى بولدى. 1984 - يىلى بۇ ئىككى باشقۇرۇش رايونى كاۋاك يېزىسىدىن ئايرىلىپ ئۆز ئالدىغا تۇزلۇقئۇتاغ يېزىسى تەسىس قىلىندى. 1990- يىلى قايتىدىن كاۋاك يېزىسىغا تەۋە قىلىندى.

«ماڭغانلارنى توسماينى»

1995- يىلى 1- ئاينىڭ 19- كۈنى پېنسىيىگە چىققان 62 ياشلىق جاپپار ناسىر بىلەن پاراڭلاشتىم. مەن ئۇنىڭدىن:

— راكېتا گۇڭشېسى بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن شۇنچە يىراق تۇزلۇقئۇتاغدىن باشقا جاي [تېپىلمىغانمىدى؟- دەپ سورىدىم. ئۇ:

— بۇ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن گەپنى يىراقتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ، -دېدى.

1960-يىلى 1- ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ

شۇجىسى خۇاڭ چىڭ قاراقاشقا كېلىپ ناھىيىنىڭ ئاساسلىق باشلىقلىرىغا:

— قاراقاش دەريا سىنىڭ ئايىغ بويلىرىدا ئۆزلەشتۈرۈشكە بولىدىغان يەرلەر جەمئى، بىر تەرەپ دەريا، بىر تەرەپ توغراقلىق، دېھقانلار سۇدىنمۇ، ئوتۇندىنمۇ قىينالىمايدۇ. مەن بۇرۇن ئۇ يەرلەرنى كۆرگەن①. دەپتۇ. ناھىيىلىك پارتكوم بىر نەچچە كىشىنى دەريانىڭ ئايىغ بويلىرىدا بوز يەر ئېچىشقا بولىدىغان يەرلەرنى گۇڭشېلارغا تەقسىم قىلىشقا كىرگۈزۈپتۇ. 2- ئاي دەريادىكى مۆزلار ئېرىپ دەريادا سۇ ئۇلغايغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ كىشىلەر قايتىپ چىقىپ ناھىيە باشلىقلىرىغا سۇنىڭ موللۇقىنى، دەرھال بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى دوكلات قىپتۇ. ناھىيىلىك پارتكوم جەددى يىغىن ئېچىپ ناھىيە بويىچە بارلىق گۇڭشېلارنى دەريانىڭ ئايىغ بويلىرىدا بوز يەر ئېچىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. تۇزلۇقتۇتاغ — «راكېتا» گۇڭشېسىنىڭ بوز يەر ئېچىش نۇقتىسى قىلىپ بەلگىلىنىپتۇ. «راكېتا» گۇڭشېسىنىڭ شۇجىسى جاڭ ×× باشقا گۇڭشېلاردىن بالىدۇر ھەربىكەتكە كېلىپ رېجەپ ئىمىن بىلەن جاپپار ناسىرنى 2000 دېھقانغا باشلىق قىلىپ تۇزلۇقتۇتاغقا ئۇزاتتى.

ناھىيىلىك پارتكوم 2- قېتىم دەريانىڭ ئايىغ بويلىرىنى تەكشۈرۈشكە كىرگۈزگەن كىشىلەر تۇزلۇقتۇتاغدىن قايتىپ لەمپىنىڭ يۇمىلاق دېگەن يېرىگە چېدىرلىرىنى

① 1949- يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئازادلىق ئارمىيە مەلۇم قىسمىنى ئاقسۇ-دىن دەريا بويلاپ خوتەنگە باشلاپ كەلگەن ھەربىي قوماندان — خۇاڭچىڭ ئىدى.

ئۇيغۇر كۈتۈپخانىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامىيرى

«راكېتا» گۇڭشېسىدىن تۇزلۇقئۇتاغ تەرەپكە ماڭغان دېھقانلارنى كۆرۈپ، تېلېفون ئارقىلىق ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى گۈەن لىزىگە:

— مۇز كەلكۈنى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن دەريا قۇرۇپ قاپتۇ. يازلىق زىرائەت تېرىشقا ئىمكانىيەت يوق. 7- ئايدا كەلكۈن ۋاقتىدا قوناق تېرىشقا مۇمكىن بولغۇدەك. «راكېتا» گۇڭشېسىدىن كىرگەنلەر قايتىپ چىقىپ كەتسۇنمۇ - قانداق؟- دەپ دوكلات قىلدى. گۈەن لىزى:

— ئۇنداق بولسا ماڭغانلارنى توسمايلى. تېخى قوزغالمىغانلارنى ئالدىراتمايلى،- دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭ بىلەن «راكېتا» گۇڭشېسىدىن كىرگەنلەر تۇزلۇقئۇتاغ تەرەپكە مېڭىۋەردى. «تېخى قوزغالمىغان» باشقا گۇڭشېلارنىڭ بوز يەر ئېچىش نۇقتىلىرى ئەسلى پېتى قېلىۋەردى. لەمپە، كاۋاك، تۇزلۇقئۇتاغ ئارىلىقلىرىدىكى 10—15كىلومېترلىق جاڭگال - قۇملۇقلاردا يۇرت بىنا بولماسلىقىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

تۇزلۇقئۇتاغدىكىلەر ئەسلى قەيەرلىك ؟

جاپپار ناسىر 1960- يىلى 4- ئايدىن 1968- يىلىغىچە ئۈچ قېتىم، يەتتە يىل ئىككى ئاي تۇزلۇقئۇتاغ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلىدى. ئۇ بۇ يەردىكى تۇنجى يول، تۇنجى ئېرىق، تۇنجى ئېتىز، تۇنجى كۆچەتلىكنى بىنا قىلغان تۆھپىكارلارنىڭ بىرىدۇر. ئۇ تۇزلۇق-

ئۇتاغدا يېڭى يۇرت پەيدا بولۇش جەريانىدا ئۆز قولى بىلەن ئىشلىگەن، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىرىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. ماڭا كېرەكلىك سان - سانا قلارنى تاشلىۋېتىشكە پايلىمىغان كونا خاتىرە دەپتىرىدىن كۆچۈرۈپ بەردى.

1960- يىلى 4- ئايدا مەرھۇم رەجەپ ئىمىن بىلەن مەن 2000 دېھقانىنى باشلاپ يولغا چىقتۇق. كاۋاك دېگەن يەرگە كەلگەندە يول ئۈزۈلدى، دەريانىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ سۇ ياكى پاتقاقلىق ئالدىمىزنى توسقاندا قىرغاقتا چىقىپ توغرا قىلىققا ئوت قويۇپ يول ياساپ ماڭدۇق. 8- كۈنى تۈزلۇقتۇتاغقا يېتىپ كىردۇق. بۇ ئەتراپتا مال-چىلارنىڭ باشقا بىرمۇ ئولتۇراقلاشقان ئائىلە يوق ئىدى، كېچىلىرى ئوچۇق چىلىققا قوملۇق دۆڭنىڭ باغرىدا ياتتۇق. كىلە ① نىڭ چىشلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئەتراپىدىكى مىزغا شاخ دۆۋىلەپ ئوت يېقىۋېتىپ ئۇخلايتتۇق. 1300 ئاتا-دەم ئەسلى يۇرتىمىزدىن ئاشلىق توشۇش ئۈچۈن سەپەر ئۇستىدە بولاتتى. ئاشلىق يېتىپ كېرگىچە ئاچ قالغان، يىرتىق قوناقنى قاينىتىپ يېگەن كۈنلەرمۇ بولغانىدى. كۈنىگە 16 سائەتلىك ئېغىر ئەمگەككە، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي جانىنى ئالمىغا ئېلىپ يۇرتىغا قېچىپ كەتكەنلەردىن ئۇچ كىشى يولدىن ئېزىپ جاڭگالدا ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

1962- يىلىنىڭ بېشىدا مەيدان بويىچە كوللېكتىپ يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشنى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتراپىدىكى (كەنتلەر) بويىچە يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئۆزگەرتتۇق.

① كىلە — قوملۇقتا ياشايدىغان ئۆسىمگۈچى ياۋايى ھايۋان.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامىدىكى

چالا قۇدۇققا ① ياغاچچى②، تۈگمەن ئېرىقتىن ② كىرگەنلەرنى، تاۋىدان دۆڭگە ① پۇرچاقچى②، قازاقلىدىن② كىرگەنلەرنى، بوستان توغراققا ① باچۇق،② كۆكيار ② دىن كىرگەنلەرنى، يالغۇز توغراققا ① يېڭىئۆستەڭدىن ② كىرگەنلەرنى، ئاچچىققا ① سەيشەنبەبازار،② تۇتلۇقتىن ② كىرگەنلەرنى، شالئېغىلىغا ① قارىلا ② جايدىن②كىرگەنلەرنى، مايا قدۆڭگە① ئاياغقۇدۇقلا ② دىن كىرگەنلەرنى ئورۇنلاشتۇردۇق.

1962- يىلى كالۇسۇ ئامبىرىنى،1963- يىلى كۆچەت جىگدە سۇ ئامبىرىنى (بۇ سۇ ئامبىرىنى 1973- يىلى دەريانىڭ كەلكۈن سۈيى بۇزۇۋەتتى) 1965- يىلى ئاياغ كالۇسۇ ئامبىرىنى ياساپ دەرياغا كەلكۈن كېلىشىگىلا تەلمۈرۈپ تۇرماي، ئېتىزلىرىمىزنى ئەتىيازدىكى قۇرغاقچىلىق مەزگىللىرىدىمۇ سۇغىرالايدىغان بولدۇق.

1964- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يېڭىگۈل (تۇزلۇقئۇتاغنىڭ يېڭى ئاتىلىشى) دېھقانچىلىق مەيدانىمىزدا 16 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا بىر ئۆستەڭ، 25 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا 12 ئوق ئېرىق بارلىققا كېلىپ، زىرائەت تېرىلغان يەر 12 مىڭ 668 موغا، يىللىق ئاشلىق مەھسۇلاتى 358 مىڭ 12 كىلوگرامغا، پاختا 26 مىڭ 900 گىلوگرامغا، مايلىقدان 42 مىڭ 135 كىلوگرامغا، كوللېكتىپ ۋە خۇسۇسلار ئىلكىدىكى چارۋا 844 تۇياققا، كوللېكتىپنىڭ نەق پۇلكىرىمى 10 مىڭ 500 يۈەنگە، قوغۇن - تاۋۇز، بېدە تېرىلغان يەر 996 موغا يېتىپ ئاشلىق بىلەن ئۆزىمىزنى تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇردۇق. خاتىرجەم ئولتۇراقلاشقان ئائىلە 400 گە يەتتى.

---

① تۇزلۇقئۇتاغدىكى يەر نامىلىرى. ② قويچى، پۇرچاقچى، مائىلاي يېزىلىرىدىكى يەر نامىلىرى.